

UDK 811.163.42'366.545

811.112.2'366.545

Pregledni članak

Primljen 17.07. 2017.

Prihvaćen za tisak 27.03. 2018.

Tomislav Frleta
Anita Pavić Pintarić
Sveučilište u Zadru

O osobnoj sferi u hrvatskom i njemačkom jeziku

U radu se na temelju Ballyjevog pristupa raspravlja o pojmu *osobna sfera* te se pokušava utvrditi koje su odrednice nužne pri njezinom određivanju. Osobna je sfera dio šire pojave u jeziku znane pod nazivom neotuđivost, a podrazumijeva pojmove koji su u najužoj vezi s osobom. Različiti su jezici razvili različite osobne sfere s obzirom na percepciju osobe u društvu te na sačuvanost kategorije osobe u svom jezičnom inventaru. Ovaj rad ukazuje na razlike koje se javljaju između hrvatskog i njemačkog jezika u pogledu otuđivosti i neotuđivosti odnosno u pogledu osobnog i neosobnog kada se ono izražava onim što se u gramatikama tradicionalno naziva dativom posvojnosti.

Ključne riječi: osobna sfera; neotuđivost; francuski jezik; hrvatski jezik; njemački jezik.

1. Osobna sfera

Osobna sfera (*sphère personnelle*) jest termin koji je uporabio još Charles Bally (1926)¹ kako bi istaknuo određene pojmove ili skupine pojmova koji se usko vežu uz osobu za razliku od onih pojmova koji su s osobom u manje prisnom odnosu. Drugim riječima, postoji čitava lepeza pojmova koji se usko tiču osobe i koji sačinjavaju njezinu osobnu sferu dok, isto tako, postoje i oni pojmovi koji mogu biti u odnosu s osobom, ali su s njom u vezi na bitno drugačiji način i za razliku od prve skupine pojmova oni ne spadaju u njezinu osobnu sferu. Te dvije različite veze (odnose) pojmova s osobom možemo okarakterizirati kao neotuđiv tj. otuđiv odnos između osobe i pojma.

¹ Ballyjev članak „L'expression des idées de sphère personnelle et de solidarité dans les langues indo-européennes“ zbog svoje je iznimne, gotovo antološke važnosti preveden na engleski, usp. Béal, Chappell (1996).

Bally (1926: 68) osobnu sferu definira na sljedeći način: „La sphère personnelle comprend, ou peut comprendre, les choses et les êtres associés à une personne d'une façon habituelle, intime, organique (p.ex. le corps et ses parties, les vêtements, la famille, etc.)“ što bi značilo da pojmovi² kao što su *dijelovi tijela, roditelji, odjeća* ... sačinjavaju ili mogu sačinjavati čovjekovu osobnu sferu. Bally nadalje raspravlja, u duhu svoga vremena, o osobnoj sferi u grčkom i latinskom jeziku, no osvrće se i na nama puno bliži jezik – francuski. Za francuski Bally kaže kako je osobnu sferu subjektivnog *ja* sveo na dijelove tijela i duh: „Ainsi le français d'aujourd'hui restreint le domaine du moi subjectif au corps et à l'esprit du sujet“ (Bally 1926: 77).

Ovu činjenicu, mogućnost širenja odnosno sužavanja osobne sfere među jezicima pa i unutar samog jezika, današnji, a i ondašnji, lingvisti prečesto su zanemarivali ili prešućivali pa smatramo da bismo o njoj trebali reći nešto više.

Mnogi ili bolje rečeno gotovo svi lingvisti koji su se bavili neotuđivošću i rabili termin *osobna sfera* isključivo su se koncentrirali na drugi dio Ballyjeve tvrdnje, onu koja govori o dijelovima tijela i duhu, i tako previdjeli sukus njegove tvrdnje. A on leži upravo u riječi *moi* ‘ja, jastvo’. Dio krivice za to snosi zasigurno i sâm Bally koji ne objašnjava što je to *moi*, što ono predstavlja u jeziku pa tako niti u osobnoj sferi. Taj je *moi* isti onaj *moi* iz trijade počela jezika *moi – ici – maintenant* (*ja – ovdje – sada*). On je neizostavan i u neotuđivosti, a i osobna se sfera određuje upravo u odnosu na *moi*.

Dakle, lingvisti, baveći se samo drugim dijelom navedene Ballyjeve tvrdnje tj. pojmovima koji sačinjavaju osobnu sferu, zanemaruju ono prema čemu se osobna sfera definira – osobu. Ekspliciramo li datu trijadu dobit ćemo sljedeću tvrdnju: jezik se definira kroz osobu, mjesto i vrijeme, a *moi* ‘ja, jastvo’ tu ne stoji kao bilo koja osoba već prvenstveno kao osoba u prvoj osobi jednine. Drugim riječima, to bi značilo da čovjek pri stvaranju odnosa u jeziku polazi prvenstveno od sebe, od *ja*, od *moi*. Tako je i u neotuđivosti. Osoba je ta prema kojoj se definiraju odnosi u svijetu (društvu). Odatle i Ballyjevo inzistiranje na terminu *osobna sfera*. No, u toj sintagmi glavnu ulogu ima prvi prečesto prešućivani element – *osoba*, a ne drugi na koji su se koncentrirali i o kojem su pričali toliki lingvisti – *sfera*. No ipak, ostaje

² Vidljivo je iz naslova da se Bally služi terminom *ideja* u smislu u kojem se danas lingvisti vrlo često služe terminom *pojam*, Béal i Chappell (1996) prevode Ballyjeve „ideje“ terminom *koncept*. U Frleta (2008) preuzet je termin *koncept* pošavši od hijerarhije *ideja – koncept – pojam*, no isto tako ponuđen je i termin *semantičko polje* jer je izvjesno da Ballyjeve *ideje*, odnosno *koncept* prema Béal i Chappell (1996) ustvari predstavljaju semantička polja. Zahvaljujemo se Vjekoslavu Čosiću na ustrajnom ukazivanju na ovaj termin.

činjenica da Bally osobnu sferu dosta relativizira definirajući je kao sferu koja obuhvaća ili može obuhvatiti određene pojmove. Nažalost, Bally ne daje pobliže upute kako razdvojiti osobnu od neosobne sfere.

Ono što se može naslutiti iz Ballyjevih primjera u kojima objašnjava osobnu sferu (*se fatiguer les jambes, se torturer l'esprit*)³ jest da se pojmovi, koje možemo zvati neotuđivima, a koji ulaze u osobnu sferu, izražavaju pomoću jedne dosta specifične konstrukcije u francuskom jeziku koja je danas poznata pod nazivom posvojni dativ (*datif possessif*),⁴ a koji mi, zbog neslaganja s tradicionalnim stavom da je neotuđivost dio posvojnosti, zovemo dativ neotuđivosti.

Ako je to bio Ballyjev naputak za raspoznavanjem osobne sfere, a mi želimo vjerovati da jest, s njim se možemo gotovo u potpunosti složiti. Naime, moramo moći odrediti granicu između osobne i neosobne sfere jer bismo inače upali u zamku da se bilo koji pojam prema vlastitom nahodjenju smatra neotuđivim odnosno dijelom osobne sfere. Jezik nam je ponudio jedan od načina kako razlikovati neotuđive od otuđivih pojmova: određene konstrukcije u kojima se pojavljuju neotuđivi pojmovi po mnogočemu su specifične i u mnogim se jezicima upotrebljavaju samo za izricanje neotuđivosti. Naša mala rezerva prema ovom kriteriju proizlazi iz činjenice da postoje jezici s puno širom primjenom dativa te tako „ruše“ tezu o konstrukcijama koje su isključivo vezane uz izricanje neotuđivosti (npr. hrvatski). No, i tu, vjerujemo, možemo doći do relativno solidnog rješenja, ali samo pod uvjetom da iz vida ne gubimo već spomenuti *moi* ‘ja’ tj. osobu. Cilj je ovoga rada utvrditi kako se u njemačkom i hrvatskom jeziku upotrebljava dativ za izražavanje neotuđivosti te kolika je pri tome uloga osobe, dakle osobne zamjenice *ja*. Glavno istraživačko pitanje koje postavljamo glasi: Može li osoba biti ključna za određivanje granica neotuđivosti odnosno osobne sfere?

2. Osoba u društvu i odrednice osobne sfere

Kako smo već napisali, osobna sfera, a i neotuđivost čiji je ona dio, tiče se prvenstveno osobe. I to prema našem mišljenju, na najmanje dva vrlo bitna načina: na

³ Doslovno: ‘umoriti si noge; mučiti si duh’.

⁴ Postoje i mnogobrojne druge konstrukcije kojima se izražava neotuđivost, npr. Jacquinod (1981) navodi konstrukciju *double accusatif* – dvostruki akuzativ (*Il me prend par la main* – ‘Uhvatilo me za ruku’), Guéron (1983) govori o konstrukciji *article possessif* – posvojni član (*Je lève la main* – ‘Ja dižem ruku’). Član *la* nalazi se na mjestu na kojem se podrazumijeva posesiv te odatle dolazi i naziv konstrukcije.

koji je način osoba percipirana u društvu⁵ te kolika je sadržanost osobe tj. kategorije osobe u pojedinom jeziku.⁶

Prvo, treba jasno reći da je *osoba* puno širi pojam od pojma *čovjek*.⁷ Pod pojmom *čovjek* podrazumijevamo biološko biće koje ima ruke, noge, glavu Osoba je puno više od toga. Osim što obuhvaća u potpunosti pojam *čovjek*, pojam *osoba* implicira i mnoge druge pojmove koji se ne moraju nužno vezati uz poimanje čovjeka. Tako već Bally (1926) navodi kako osobnu sferu mogu sačinjavati roditelji, odjeća, itd. – dakle, pojmovi koji se tek kasnije u životu vežu uz pojam čovjeka. No, stoji i činjenica da onaj prvotni biološki kriterij (dijelovi tijela koje svi normalno imamo) jest ujedno i najpostojaniji u smislu da su upravo dijelovi tijela uz rodbinske imenice najčešće smatrani i izražavani kao neotuđivi.

Način na koji je osoba percipirana u pojedinom društvu bitno utječe na određenje njezine osobne sfere. Na tu je činjenicu neizravno uputio još davne 1916. francuski antropolog Lucien Lévy-Bruhl. Proučavajući melanezijsku kulturu i jezik (jezike) uvidio je da se u tim jezicima na bitno različit način izražava odnos između osobe i pojma koji je dio njezine osobne sfere i onog pojma koji ne spada u njezinu osobnu sferu. Naime, dodavanjem osobne zamjenice na pojam koji se smatra usko vezanim uz osobu, dobiva se neotuđiv pojam. S druge strane, ako pojam ne sačinjava dio osobne sfere u odnos s osobom dovest će se eksplicitnim sredstvom (najčešće posvojnim determinantom ili nekim njegovim ekvivalentom). Iz navedenog je vidljiva sličnost u izražavanju neotuđivosti s europskim jezicima. Lévy-Bruhl navodi primjer sufiksacije za pojmove koji se smatraju dijelom osobne sfere: *tama* 'otac', *a tamagu* 'moj otac', odnosno *mal* 'odjeća' *nugu mal* 'moja odjeća' za pojmove koji nisu dio osobne sfere. Odnos posvojnosti za drugu skupinu imenica, kako kaže Lévy-Bruhl, izražava se jukstapozicijom odnosno „par un mot placé avant le nom“ (1916: 96).

⁵ Odatle dolazi drugi dio sintagme *moi subjectif*. Svaki je jezik s obzirom na percepciju osobe u vlastitom društvu te s obzirom na jezične mogućnosti (npr. sadržanost kategorije osobe u jeziku i jezičnim konstrukcijama) mogao osobi priskrbiti širu ili užu sferu, i ona, osobna sfera, nije ista u svim jezicima upravo zbog te „subjektivnosti“.

⁶ Ovdje ćemo govoriti prvenstveno o osobi u društvu dok ćemo se na sadržanost osobe u jeziku tek osvrnuti. Upućujemo na tri rada u kojima su više govorilo o ovoj temi: Rocchetti (1987), Timoc-Bardy (1996), Frleta (2014).

⁷ O razlici između pojmova *osoba* i *čovjek* (*ljudsko biće*) u lingvistici vidi npr. Ćosić (2005) ili Chauvier (2003) na području filozofskih istraživanja.

No, ostaje pitanje zašto u melanezijskim jezicima u osobnu sferu ulaze pojmovi poput *udice*, *oružja* i dr. dok se je francuski, kako kaže Bally, ograničio samo na dijelove tijela i duh?

Držimo da je to stoga što osoba u pojedinom melanezijskom plemenu mora ispuniti „obveze“ prema društvu, zajednici, obitelji. To bi značilo da ako osoba ne doprinosi društvu, ona ne bi mogla biti percipirana na način na koji se normalno percipira osoba. Sakupljanje hrane, lov ili ribolov nužni su za melanezijska plemena i iz te nužnosti javlja se neotuđiv odnos između osobe i udice. Osoba bez udice u Melaneziji bila bi otprilike poimana kao osoba bez udova u našem društvu. Samo na ovaj način možemo objasniti ulazak udice u osobnu sferu i kao posljedicu imati izražavanje udice u neotuđivoj konstrukciji.

Primjer iz melanezijskih jezika nije izoliran i krivo bi bilo misliti da je takva percepcija osobe vezana samo uz nama „egzotične“ krajeve i društva. I nama puno bliži jezici pokazuju isti kriterij određivanja osobe i osobne sfere.

Jacquinod (1981) navodi primjer iz grčkog iz doba Homera. U tom ratničkom vremenu pojmovi *oklop* i *štit* bili su smatrani neotuđivima dok su pojmovi *odjeća* i *mač* (odnosno oružje) bili otuđivi. Jacquinod to objašnjava pomoću ratničkog mentaliteta razdoblja u kojem se jezik govori. No, on ne objašnjava koja je razlika između *oklopa* i *štita* (neotuđivo) s jedne strane i *odjeće* i *mača* (otuđivo) s druge strane. Mi vjerujemo da je razlika u sljedećem: svi navedeni pojmovi vežu se uz čovjeka, ali se ne vežu svi uz ratnika. Svaki je čovjek nosio odjeću i imao mač no samo je ratnik nosio oklop i imao štit. Odjeća i mač bili su dio svakodnevice običnog čovjeka. Oklop i štit nisu bili u njegovoj osobnoj sferi kao nužni dio. Ta nas činjenica navodi da različito poimamo ratnika u odnosu na čovjeka.

Sličan primjer imamo i u starofrancuskom (još jednom ratničkom razdoblju). U tom su razdoblju pojmovi *mač* i *konj* (!) bili neotuđivi dio viteza. Herslund (1977: 129) navodi: „Mais, évidemment, le rapport entre un chevalier et ses armes est justement du type inaliénable: si Lancelot perd, oublie ou cache son écu, c'est toujours *l'escu Lancelot*.“ imputirajući kako je odnos između viteza i konja neotuđive prirode (‘Ako Lancelot i izgubi svog konja, taj će konj i dalje biti samo njegov’). Slično kaže i u kasnijem radu iz 1980.: „Le cheval, lui aussi, fait partie de la personne⁸... on peut blesser quelqu'un jusqu'au cheval“ (1980: 128). Doslovno, u starofrancuskom je bilo moguće „raniti nekoga do konja“. Drugim riječima, konj je bio dio osobne sfere jednog viteza do te mjere da bi i vitez bio na određeni način ranjen ako bismo mu ranili konja.

⁸ Doslovno: ‘Konj, on također, čini dio osobe...’

Treba napomenuti još jednu činjenicu. Bally navodi kako je *mač* nekad bio neotuđiv, a danas je otuđiv. On tu promjenu pripisuje većoj ekstenziji *moi* 'ja, jastva' u starofrancuskom nego što je to u modernom francuskom. To bi značilo da se percepcija osobe mijenjala tijekom vremena. Od šire percepcije osobe koja je jednom obuhvaćala oružje, oklop, konja, uz dijelove tijela, itd. došlo se do vrlo uske percepcije osobe koja je svedena gotovo isključivo na dijelove tijela i duh.⁹

Nekako istovremeno, uz gubitak jednog svjetonazora (nestanak ratništva, viteštva i vitezova, kraljeva i sl.) u starofrancuskom jeziku događaju se i određene promjene koje, prema nama, također utječu na izražavanje neotuđivosti i sužavanja osobne sfere. Djelomični gubitak glagolske fleksije, čini se, također utječe na osobnu sferu. Naime, romanski jezici poput portugalskog, španjolskog, talijanskog ili rumunjskog zadržali su glagolsku fleksiju i imaju znatno širu osobnu sferu od francuskog koji je dijelom izgubio fleksiju i dosta suzio osobnu sferu.

Pogleda li se stanje u germanskim jezicima dobit će se gotovo ista slika. Njemački, jezik koji je sačuvao glagolske nastavke i padeže, jest jezik s najširom osobnom sferom, a engleski s najužom (usp. Lamiroy i Delbecque 1998).

3. Osobna sfera u hrvatskom jeziku

Koliko je nama poznato, o osobnoj se sferi u hrvatskom jeziku nije pisalo. Nije se znatnije pisalo niti o neotuđivosti. O neotuđivosti izravno pišu tek Matasović (2001; 2002) i Šarić (2002) dok je drugi lingvisti uglavnom usputno spominju pri obradi tematike posvojnosti.¹⁰

Šarić (2002) govori o posvojnem dativu u slavenskim jezicima dok se Matasović bavi neotuđivošću s arealno-tipološkog stajališta, ali nudi i pragmatička pravila prema kojima se (ne)otuđivo posjedovane imenice upotrebljavaju s posvojnim dativom odnosno posvojnog zamjenicom.

Matasović (2002: 156) ispravno zaključuje kada kaže da je granica između otuđive i neotuđive posvojnosti u hrvatskome vrlo fluidna i teško određiva jednoz-

⁹ U Frleta (2008) jasno je pokazano kako je osobna sfera u francuskom ipak nešto šira od one koju zastupa Bally. Naime, u osobnu sferu spada i odjeća, unutarnji organi te fiziološke imenice poput temperature, krvi, znoja. Neki lingvisti, npr. Kliffer (1996), tvrde da se u nestandardnom francuskom i rodbinske imenice mogu izraziti neotuđivim konstrukcijama.

¹⁰ Usp. npr. radove Kučanda (1996), Mićanović (1999; 2000; 2001a; 2001b), Matasović (2000), Mršić (2002), Kuna (2002; 2012) te Hudeček (2006).

načnim pravilima¹¹ što se može vidjeti ako njegovim primjerima dodamo primjer s otuđivim pojmom:

„Kod otuđivo posjedovanih imenica... konstrukcija s posvojnim dativom često je nemoguća: ... *Njegov auto je Renault. ?Auto mu ju Renault*“ (2002: 155).

No, promijenimo li kraj rečenice dobit ćemo ispravnu konstrukciju usprkos činjenici da smo upotrijebili posvojni dativ i otuđivo posjedovanu imenicu:¹²

(1) *Auto **mu** je u kvaru.*

Vidljivo je da na osobnu sferu utječu jezične konstrukcije te da se i o tom vidu neotuđivosti mora voditi računa pri izvođenju zaključaka o osobnoj sferi i neotuđivosti općenito.

Isto tako, nije nužno da otuđivi pojmovi budu u fizičkoj vezi sa subjektom posvojnosti¹³ kako bi se mogla upotrijebiti konstrukcija kojom se može izraziti neotuđivost. Naime, Matasovićev primjer *Ivan je Ani dodirnuo kapu* i primjedba da se radi o bližoj povezanosti subjekta posvojnosti i objekta posvojnosti tj. da je kapa bila dodirnuta dok je bila na Aninoj glavi potpuno su ispravni no, opet imamo primjere u kojima je jasno da subjekt i objekt posvojnosti nisu niti moraju biti ni u kakvoj fizičkoj vezi, poput:

(2) *Tko **mi** je probušio loptu?*

(3) *Ivan **Vam** je slomio cvijet.*

(4) *On **ti** je zaprljao jaknu* (koju osoba, koja ju posjeduje, ne mora nužno imati na sebi).

Navedenoj tvrdnji da je granica između neotuđivosti i otuđivosti fluidna i teško jednoznačno određiva dodali bismo samo jednu činjenicu koja se pojavljuje u većini jezika¹⁴: jezici s većom sadržanošću osobe (bilo u glagolskom bilo u imenskom sustavu) lakše prelaze tu granicu između neotuđivosti i otuđivosti tj. u tim jezicima

¹¹ Vidi dalje sličan zaključak i u vezi s njemačkim jezikom.

¹² Ponovit ćemo kako neotuđivost (tradicionalno zvanu neotuđiva posvojnost) ne smatramo dijelom posvojnosti te smatramo da ne postoje neotuđivo posjedovani pojmovi, već samo neotuđivi i otuđivi pojmovi.

¹³ Radije se služimo terminima *subjekt i objekt posvojnosti/neotuđivosti* nego latiniziranim oblicima *possessor i possessum*.

¹⁴ Vidi na primjer Lamiroy i Delbecque (1998) za njemački i nizozemski, Rocchetti (1987) za talijanski, Spanoghe (1995) za francuski, portugalski i španjolski te Timoc-Bardy (1996) za rumunjski jezik.

(npr. njemački, portugalski, rumunjski, hrvatski) puno je češća primjena dativa nego u jezicima koji ne posjeduju glagolske nastavke za izražavanje osobe (npr. francuski, engleski) gdje se posvojni determinat rabi u mnogo većoj mjeri nego u prije navedenim jezicima. Isto tako, vjerujemo, da je upravo prisutnost osobe u glagolu (bilo glavnom bilo pomoćnom) razlog zbog kojeg se u prvom Matasovićevom pravilu o neotuđivosti i otuđivosti izostavljaju „posvojna zamjenica *moj* i povratno-posvojna zamjenica *svoj* jer se podrazumijevaju“ (Matasović, 2002: 154). Kad se neotuđivi pojam ne odnosi na subjekt rečenice onda je nužno ubaciti drugi element (nositelj osobe) za koji se veže neotuđivi pojam.

- (5) *Vidio sam oca* (podrazumijeva se *svojeg* (*mojeg* (!?))) zbog osobe u pomoćnom glagolu te se pojam otac veže uz 1. osobu).
- (6) *Vidio sam ti/tvojeg oca* (pojam *otac* veže se uz drugu osobu izraženu zamjenicom u dativu (*ti*) odnosno posvojnim determinantom (*tvojeg*)).¹⁵

No, mi ovdje ne bismo željeli predlagati nova, a niti rušiti navedena pravila o neotuđivosti, već bismo se još jednom željeli osvrnuti na osobnu sferu i kroz nju pokušati ukazati na razliku između neotuđivoga i otuđivoga u hrvatskom jeziku odnosno u narednom poglavlju u njemačkom jeziku.

Neotuđivost je odnos između subjekta i objekta neotuđivosti koji se najčešće opisuje kao neraskidiv, inherentan, nužan (Matasović 2002), neodvojiv, intiman, uzak (Creissels 1979; Hanon 1988), abnormalan (Heine 1997), prirodan, permanentan, esencijalan (Chamorean 1996). Jasno je iz mnogobrojnih naziva da se radi o pojavi koja sama po sebi nije lako određiva. Ta poteškoća pri njezinom određivanju proizlazi iz naše želje da jezično opišemo i objasnimo pojavu koja se podrazumijeva zbog same prirode odnosa koji izražava. Naime, nikome ne treba objašnjavati da su „moje ruke“ samo „moje“ i da su „moji roditelji“ – „moji roditelji“. Ja ih ni na koji prirodan način na mogu spriječiti da oni to budu kao što isto tako ne mogu na prirodan način svoje ruke dati nekome drugome u smislu da to postanu „njegove ruke“.

¹⁵ Usput, treba navesti i Matasovićevu pogrešnu tvrdnju pri navođenju primjera u poglavlju o tipološkim i arealnim razmatranjima. Tamo Matasović pogrešno kaže kako „se u mnogim europskim jezicima posvojne zamjenice upravo *moraju* (istaknuto u tekstu) upotrijebiti uz neotuđivo posjedovane imenice“ (2002: 158) i navodi primjer *J'ai cassé mon pied* (istaknuto u tekstu). Upravo suprotno, jedan dobar frankofon u običnom govoru nikad neće upotrijebiti posvojni determinat u takvoj konstrukciji već će se poslužiti dativom: *Je me suis cassé le pied*. (Doslovno: 'Ja sam slomio svoju nogu' nasuprot 'Ja sam si slomio nogu').

No, percepcija osobe može utjecati na širenje ili sužavanje viđenja tog prirodnog fenomena. Matasović dobro kaže da „razlika otuđive i neotuđive posvojnosti nema veze s logičkim odnosom između *possessora* i *possessuma*, već s konceptualiziranjem njihova odnosa koji proizlazi iz naravi ljudskog uma“ (2002: 152). Tu se upravo radi o percepciji onog *moi* odnosno *moi subjectif* koji navodi Bally (1926: 68-69) i koji kaže:

La notion de sphère personnelle est purement subjective; rien n'empêche l'imagination collective d'attribuer au *moi* des choses ayant leur existence propre, ou inversement, de détacher ce qui ne peut réellement en être séparé (...). L'extension de la sphère personnelle est déterminée par les idées traditionnelles de chaque groupe linguistique; ces limites peuvent varier de langue à langue, varier aussi dans une même langue au cours de son évolution.¹⁶

Dakle, percepcija osobe varira od društva do društva i to je jedan od razloga zbog kojeg se širi odnosno sužava njezina osobna sfera. Mi vjerujemo da je u hrvatskom jeziku tu sferu dodatno otežano odrediti s obzirom na široku uporabu zamjenice u dativu, koja je dobar pokazatelj neotuđivosti u francuskom, ali da se ipak usprkos tome i u hrvatskom ona može pobliže odrediti.

Pri pokušaju da osobnu sferu u hrvatskome što točnije odredimo poslužiti ćemo se jezičnim izrazima za psovke i zakletve.¹⁷

Psovke i zakletve dvije su jezične oprečnosti u smislu da jednom želimo uvrijediti osobu zadirući u njezinu najintimniju osobnu sferu (dijelovi tijela, obitelj), a drugom se obvezujemo na gubitak nečega što smatramo najsvetijim ili najintimnijim dijelom naše osobe.

Psovci, u primarnom značenju, cilj je što „kvalitetnije“ uvrijediti osobu kojoj je ona upućena. Najčešći dio osobne sfere koji se spominje u psovkama jesu ženski članovi obitelji počevši od majke, sestre do žene (supruga). Mogući su i drugi ženski članovi poput kćeri, strine, ali u puno manjoj mjeri.

(7) *Majku ti!*¹⁸

¹⁶ „Pojam osobne sfere čisto je subjektivne prirode: ništa ne sprječava kolektivno poimanje nekog društva da pripiše pojmu 'ja' stvari koje imaju svoje vlastito postojanje odnosno koje su fizički neovisne od 'ja', ili obrnuto, da od 'ja' odvoje ono što se stvarno od njega ne može odvojiti (...). Širenje osobne sfere određeno je tradicionalnim idejama svake jezične skupine; granice osobne sfere mogu se razlikovati od jezika do jezika, pa čak i unutar pojedinog jezika tijekom njegovog povijesnog razvoja.“ (prev. autor)

¹⁷ Zahvaljujemo se Vjekoslavu Čosiću što nam je ukazao na ovu mogućnost određivanja osobne sfere.

(8) *Mater ti milu!*

(9) *Sestru im!*¹⁹

Drugi najčešći dijelovi osobne sfere koji se spominju u psovka je su oni koji se tiču duhovnoga: *Bog, Gospa, sveci* koji se često upotrebljavaju kao poštapalica u skraćenom (eufeminiziranom) obliku:

(10) *'n ti sve svece.*

I iz ovoliko malo primjera vidljive su dvije činjenice: psovke zadiru u najintimniju sferu osobe, a odnos između subjekta i objekta neotuđivosti izražava se zamjenicom u dativu odnosno dativom neotuđivosti.

Danas su psovke dio našeg svagdašnjeg govora i u takvim slučajevima upotrebljavaju se u eufemiziranom obliku.

(11) *Miša mu.*

(12) *'n ti jarca.*

Zanimljivo je da je eufemiziran samo dio osobne sfere, ali ne i glagol, što u stvari govori u prilog tvrdnji da je osoba ta koja je središte neotuđivosti i da eufemiziranjem pojma iz osobne sfere ustvari želimo odmaknuti psovku od osobe (iako vulgarizam ostaje). Ipak, vidljivo je da je i glagol sveden na toliko malu mjeru da ga se i ne doživljava vulgarnim.

Zakletve, kako smo već rekli, stoje u suprotnosti s psovka. One nas obvezuju na ispunjenje datog zavjeta, a kao zalog mi svjesno nudimo nešto iz vlastite osobne sfere. I tu se kao i u psovka radi bilo o članovima obitelji (*majka, sin, djeca*) bilo o sferi svetoga (*Bog, Gospa, sveci, sveti dani*) ili o dijelovima tijela:

(13) *Majke mi!*

(14) *Sina mi!*

(15) *Tako mi djece!*

(16) *Tako mi Boga!*

(17) *Svetog mi Patrika!* (Hamlet: I,5)

¹⁸ U francuskom je jedino moguće izraz s posvojnim determinantom: *Ta mère!*

¹⁹ Psovke su same po sebi vulgarne, a hrvatski jezik, nažalost, dodatno obiluje vulgarizmima o kojima ovdje nećemo eksplicitno govoriti.

(18) *Očiju mi!*

Zavisno od percepcije osobe i vremena zakleti se može i na druge „svete“ stvari koje se poimaju kao dio nečije najintimnije osobne sfere. Pa je tako u određenim povijesnim razdobljima *mač* činio dio osobne sfere ratnika kao u već spomenutom razdoblju starofrancuskoga. Upravo zato Hamlet inzistira da se njegovi prijatelji zakunu na njegov mač.

(19) HAMLET: (...) *Učinite mi malu uslugu.*
(...) *Da, al zakunite se.*

HORACIJE: *Vjere mi, neću ništa reći.*
(...)

HAMLET: *Na moj mač.* (Hamlet: I,5)

Mač je nešto sveto za Hamleta i nešto što je neodvojivo od ratnika/viteza/kraljevića u 17. stoljeću. On ne bi bio kraljević kad ne bi imao mač. Tim mačem on namjera-va osvetiti očevu smrt i tim istim mačem presudio bi prijateljima kad ne bi ispunili zakletvu. U tom su razdoblju također zakletve vrlo često uključivale pojmove iz sfere duhovnoga i religije: *Neba mi* (Hamlet: I,5), *Vjere mi* (Hamlet: I,5), *Mise mi*...

Kao i kod psovki i ovdje je jasno da se radi o najužoj osobnoj sferi koja prvenstveno obuhvaća dijelove tijela, obitelj i pojmove iz područja duhovnoga. Ponovo imamo zamjenicu u dativu kao izraz odnosa neotuđivosti. I opet, kao i kod psovki, moguće je umjesto pojmova iz osobne sfere upotrijebiti neki drugi pojam.

(20) *Tako se Jarryjev Kralj Ubu zaklinje na zelenu svijeću*²⁰:

(21) *Tako mi zelene svijeće.* (Kralj Ubu: I,6)

Jasno je da se ne radi o pravoj zakletvi s ciljem obveze ispunjavanja datog zaloga, kao što se u eufemiziranim psovkaama ne radi o pravim psovkaama s ciljem uvrede, no široka primjena zamjenice u dativu omogućava i otuđivim pojmovima da se nađu u ovim konstrukcijama i u tome leži težina određivanja fluidne granice između neotuđivoga i otuđivoga. Ipak, uzmemo li u obzir samo osnovne ciljeve psovke i zakletve, vidjet ćemo da se u njima prvenstveno radi o uskoj osobnoj sferi.

²⁰ Ovdje ne ulazimo u konotaciju koju je *zelena svijeća* mogla imati u Jarryjevom djelu.

4. Osobna sfera u njemačkom jeziku

Posvojni dativ ili *Pertinenzdativ*²¹ u njemačkom je jeziku kroz povijest preuzeo funkciju starih indoeuropskih padeža instrumentala, lokativa i ablativa, posebno u starovisokonjemačkom. U kasnijim se jezičnim razdobljima ovi padeži izriču prijedložnim konstrukcijama s dativom, npr. *mit dem Beil, in der Schachtel, ab diesem Punkt*. Kada se dativ koristi bez prijedloga, može se povezati s funkcijama primatelja²² (Hentschel i Vogel 2009: 59–60). Mellado Blanco (2012: 7) opisuje dijakronijski razvoj posvojnoga dativa u germanskim jezicima. Ističe da se njegova upotreba s vremenom smanjuje, primjerice u srednjovjekovnom nizozemskom, gdje je u upotrebi bio puno češće dok se danas koristi u izrekama. U engleskom se jeziku izgubio te se posjedovanje izražava posvojnomo zamjenicom, npr. *He takes my arm* ('On uzima moju ruku'), a ne *He takes me the arm* ('On mi uzima ruku'). Njemački je najproduktivniji među germanskim jezicima u upotrebi posvojnoga dativa. U starovisokonjemačkom se često nalazi u zamjениčkom obliku, a u prijevodima s latinskoga jezika mogao je zamijeniti latinski posesiv. Mellado Blanco (2012: 7) navodi sljedeće razloge širenja posvojnoga dativa u njemačkom prema Schmid (1988: 235): (a) činjenicu da su neprijelazni glagoli tendirali pronominaliziranju dativa (posebno u prvoj osobi – *mir*); (b) utjecaj brojnih metaforičkih konstrukcija s oznakom dijela tijela koje su zbog razgovornog i ekspresivnog značenja povoljno utjecale na širenje posvojnoga dativa. Gallmann (1992: 93) navodi primjere korištenja posvojnoga dativa uz prijelazne i neprijelazne glagole, npr.

(22) ... *weil der Mann dem Kind die Hand verbindet* '...zato što muškarac djetetu povezuje šaku'

(23) ... *weil dem Mann die Hand gezittert hat* '...zato što je muškarcu drhtala šaka'

Hentschel i Vogel (2009: 65) ističu kako se posvojni dativ u njemačkom gubi i danas se nalazi samo u kombinacijama s dijelovima tijela i odjeće.²³ Kao test zamjene za određivanje posesiva može se koristiti posvojna zamjenica ili posvojni genitiv. U većini slučajeva posvojni se dativ ne može ispustiti već se mora zamijeniti posvojnomo zamjenicom ili posvojnomo genitivom. Ova se tvrdnja može potkrijepiti rečenicom poput one u primjeru (24):

²¹ *Pertinenz* dolazi od lat. *pertinere* (raširiti se) i lat. *possidere* (posjedovati). *Pertinenzdativ* (*Dativus possessivus*) ponaša se slično kao *Dativus(in)commodi*.

²² Hentschel i Vogel (2009: 59–60) navode pojmove *Experienter*, *Benefizient* i *Possessor*.

²³ U takvim ga slučajevima mi smatramo i zovemo *neotuđivim dativom*.

(24) *Ich ziehe mir das Hemd an.* 'Oblačim si košulju'

Međutim, zabilježili smo i upotrebu sljedećih rečenica u njemačkom jeziku:

(25) *Der Reifen ist mir geplatzt. / Mir ist der Reifen geplatzt.* 'Guma mi je pukla/Meni je pukla guma'²⁴

(26) *Mir ist das Flugzeug abgestürzt.* 'Avion mi je pao'²⁵

(27) *Mir ist das Spielzeug kaputt gegangen.* 'Razbila mi se je igračka'²⁶

Automobilska guma, avion odnosno igračka mogu se izraziti u neotuđivoj konstrukciji samo ako je osoba (vlasnik automobila, pilot odnosno osoba koja je upravljala igračkom u trenutku nezgode, nesreće odnosno razbijanja) izravno involvirana u proces koji se je odigrao nad „neotuđivom imenicom“. Ovime se pokazuje da u osobnu sferu ne pripadaju isključivo dijelovi tijela i odjeća, već i vozila u vlasništvu odnosno vozila kojima se upravlja, čime se osobna sfera proširuje.²⁷

Götze i Hess-Lüttich (2005: 448) razlikuju dativ dijela tijela (*Körperteildativ*) i dativ pripadnosti (*Zugehörigkeitsdativ*). Relativno se slobodno može koristiti u rečenici, ali kao atribut nadređenome rečeničnom dijelu (prije svega akuzativnom objektu). Navode sljedeće rečenične strukture:

(28) *Der Frau tun die Füße weh.* 'Ženu bole noge.' (doslovno: Ženi stopala čine bol.)

(29) *Er kämmt ihr die Haare.* 'On joj češlja kosu.'

(30) *Ich klopfe meinem Freund auf die Schulter.* 'Tapšam prijatelju na rame/Tapšam prijatelja po ramenu.'

(31) *Ich lege ihr die Hand um die Taille.* 'Stavljam joj ruku oko struka.'²⁸

²⁴ Postoje vrlo česti primjeri gdje se istovremeno upotrebljavaju posvojni dativ i posvojni determinant: *Mir ist mein Fahrrad geklaut worden.* 'Meni je moj bicikl ukraden'; *Mir ist mein Motorrad schon ein paar mal gekippt.* 'Meni se moj motor već par puta prevnuo'

²⁵ Ovakvu rečenicu može izreći samo pilot aviona, ali ne i putnik.

²⁶ Ovakvu rečenicu reći će vlasnik igračke odnosno onaj koji je upravljao igračkom u trenutku kada se igračka razbila.

²⁷ Na određeni način, osobna se sfera proširuje na predmete, najčešće vozila, za koja je neka osoba odgovorna prilikom njezinih oštećenja.

²⁸ Kod nekih se glagola dativ neotuđivosti može izmjenjivati s akuzativom neotuđivosti, npr. kod glagola *beißen, küssen, stechen, stoßen, zwicken*:

(i) *Die Dogge biss mir/mich in die Wade.* 'Doga mi je /me je ugrizla za list'

(ii) *Er kuesste sie/ihr auf den Mund.* 'Poljubio joj je/ju je (u) usta'

U Dudenovoj gramatici (2009: 818) ističe se kako se uz određene glagole „vlasnik“ nekoga dijela tijela ne izražava atributom, već imenskom frazom u dativu. Time se dodatno ističe da je osoba kao cjelina pogođena nekim događajem. U tom se slučaju poklapaju semantičke uloge posjedovatelja i beneficijenta/korisnika (*Possessor und Benifizient*), pri čemu govorimo o dativu neotuđivosti (*Pertinenzdativ*). Navode se konstrukcije s dativom i akuzativom, npr.

(a) oznaka dijela tijela je jezgra subjekta:

- s posvojnim (neotuđivim) atributom: *Meine Augen brennen*. (doslovno: moje oči peku)
- s dativom neotuđivosti: *Mir brennen die Augen*. (doslovno: meni peku oči)

(b) oznaka dijela tijela je jezgra akuzativnog objekta:

Der Politiker schüttelte allen Anwesenden die Hand. ‘Političar je svima nazočnima stisnuo ruku – rukovao se.’

Die Ärztin verband der Tennisspielerin den Ellbogen. ‘Liječnica je tenisačici zamotala lakat.’

(c) oznaka dijela tijela nalazi se u prijedložnoj frazi:

Der Arzt strich dem Patienten eine Salbe auf den Finger. ‘Liječnik je pacijentu namazao melem na prst.’

Kombinacija subjekt - dativ neotuđivosti - prijedložna grupa ima konkurenciju u konfiguraciji s posvojnim akuzativom (Duden Grammatik 2009: 819):

(a) s dativom neotuđivosti:

Der Trainer klopfte dem Torwart auf die Schulter. ‘Trener je potapšao golmanu po ramenu.’

(b) s akuzativom neotuđivosti:

Der Trainer klopfte den Torwart auf die Schulter. ‘Trener je potapšao golmana po ramenu.’

(iii) *Seit Stunden zwickt es mir/mich in der Wade*. ‘Satima me/mi steže (u) list(u)’

Uz glagole udaranja stoji dativ, npr. uz *boxen, hauen, klopfen, schlagen*:

(iv) *Er haute ihm auf den Rücken*. ‘Udario mu je leđa’

Kod dativnog se objekta može raditi o dativu neotuđivosti, koji se odnosi na subjekt (Duden Grammatik 2009: 927): *Mir tränen die Augen* ('Meni suze oči'). *Dem Lehrer zitterten die Hände* ('Nastavniku su se tresle ruke'). Također: *Dem Bauern verendete das Vieh* ('Seljaku je uginula stoka'). *Ihm brannte das Haus ab* ('Njemu je izgorjela kuća').

Helbig i Buscha (1994: 212) spominju dativ neotuđivosti kod povratnih glagola u primjeru *Ich wasche (mir) die Hände* ('Perem (si) ruke'). Pri tome posvojna zamjenica kao dativ neotuđivosti stoji uz akuzativni objekt (ili uz priložnu oznaku) koji označava dio tijela. Dativ se neotuđivosti u rečenici može odnositi na (Helbig i Buscha, 1994: 289): subjekt (*Meinem Vater schmerzt der Kopf* dosl. 'Mojem ocu boli glava'; *Die Wunde tut ihm weh* 'Rana mu pričinja bol'), objekt (*Wir waschen uns die Hände* 'Peremo si ruke'; *Der Arzt reinigt dem Patienten die Wunde* 'Liječnik pacijentu čisti ranu'), priložnu oznaku (*Er sieht seiner Tochter in die Augen* 'On gleda svojoj kćeri u oči'; *Der Chef klopft dem Angestellten auf die Schulter* 'Šef tapša zaposleniku po ramenu'). Nadalje, Helbig i Buscha (1994: 290–291) kažu da dativ neotuđivosti izriče odnos „dio nečega“ i može se uvijek zamijeniti genitivnim atributom odnosno posvojnomo zamjenicom, npr. *Der Rücken schmerzt dem Kranken* dosl. 'Leđa bole bolesniku' → *Der Rücken des Kranken schmerzt* dosl. 'Leđa bolesnika bole/Bolesnikova leđa bole'. Budući da ovisi o leksemu za dio tijela, nema funkciju objekta već funkciju sličnu atributnoj. Moguća je dvojna markiranost (dativ i posvojnost) koja semantički djeluje redundantno: *Mein Kopf schmerzt mir* dosl. 'Moja glava boli meni'. Dativ nošenja (*Träger-Dativ*) izriče odnos nositelja ('X nosi Y', 'X ima na sebi Y'). Pri transformaciji u genitivni atribut odnosno posvojnu zamjenicu mijenja se značenje: *Das Wasser läuft mir in die Schuhe* 'Voda mi ulazi u cipele' (odnos nošenja, a ne posjedovanja)/*Das Wasser läuft in meine Schuhe* 'Voda ulazi u moje cipele' (odnos posjedovanja, ne nošenja). Zato je moguća dvojna markiranost (dativ i genitivni atribut odnosno posvojna zamjenica) koja nije redundantna jer dativ izriče nositelja, a genitiv ili posvojna zamjenica vlasnika: *Ich ziehe mir meinen Mantel an* 'Oblačim si svoj kaput'; *Ich ziehe mir seinen Mantel an* 'Oblačim si njegov kaput'.²⁹ Eisenberg (2013: 296) postavlja pitanje javlja li se posvojnost (*Pertinenz*) kada se radi o dijelovima tijela ili rodbini (*Er putzt sich die Zähne* 'On si pere zube'; *Man nimmt ihnen den Vater* 'Uzimaju im oca'), o jedinstvenom posjedu (*Man kündigt ihm die Wohnung* 'Otkazuju mu stan'; *Man entzieht ihm den Führerschein* 'Oduzimaju mu vozačku dozvo-

²⁹ Ove mogućnosti nema kada se radi o različitim osobama, npr. u rečenici *Ich wasche mir seine Hände* 'Perem si njegove ruke', gdje dativ pokazuje u čijem interesu, za koga i u čiju korist se odvija neka radnja (*Dativus commodi*).

lu') ili se može toliko približiti *dativu commodi* (*Karl putzt ihm die Schuhe* 'Karl mu čisti cipele').

Mellado Blanco (2012: 6) ističe kako dativ neotuđivosti označava cjelinu prema dijelu te obično ukazuje na svojstvo [+hum], tj. odnosi se na posesora (*Possessor*) odnosno na subjekt neotuđivosti. To je u pravilu čovjek. U primjerima koje nadalje navodi, ističe kako se teži ekspresivnosti, a predmeti imaju vrijedan značaj za govnika:

Warum hast du ausgerechnet meinem Tagebuch die Seiten ausgerissen? ('Zašto si potrgala stranice baš mojem dnevniku?')

Er hat der Margerite die Blütenblätter ausgezupft. ('On je ivančici potrgao latice.')

Pri tome korištenje dativa neotuđivosti u velikoj mjeri ovisi o stupnju empatije govnika prema subjektu neotuđivosti. Mellado Blanco (2012: 14) ističe pojam *otuđivost* (*Veräußerlichkeit*) kao bitan za određenje posvojnosti, jer implicira da označene jedinice moraju biti inherentne vlasniku (*dem Besitzer*). Neotuđivi posesiv (*das unveräußerliche Possessum*) suprotno otuđivome ima tu odliku da se ne može izbaciti iz posvojnoga odnosa, a da ne promijeni bit subjekta neotuđivosti, oštetiti ga ili učini nefukcionalnim.

Empatiju prema neotuđivome vidimo u sljedećem primjeru, gdje se stav i posvojnost pojačavaju upotrebom modalne čestice te dativa neotuđivosti. Kada npr. majka govori djetetu da se obuje, dativ je neotuđivosti najprikladniji ako se majka ne ljuti na dijete. Prva je varijanta najstroža, a stupanj strogoće se smanjuje prema primjeru s dativom neotuđivosti:

(32) *Zieh die Schuhe an!* ('Obuj cipele!')

(33) *Zieh mal die Schuhe an!* ('Hajde obuj cipele!')

(34) *Zieh dir mal die Schuhe an!* ('Hajde si obuj cipele!')

No, osim toga, u prvom i drugom primjeru može se zamisliti i situacija da dijete u trgovini isprobava cipele koje nisu njegove. U trećem se primjeru pak može zamisliti situacija vjerojatno kod kuće ili u vrtiću/školi, kada dijete treba obuti cipele koje mu pripadaju.³⁰

³⁰ U slučajevima pak kada se dativ koristi uz modalne čestice u imperativu, njime se ublažava izraz npr. *Koch dir doch was Schönes* 'Skuhaj si nešto lijepo', ali se tada koristi u značenju 'za sebe', kao i u primjeru *Heute mach ich mir (mal) eine gute Flasche Wein auf* 'Danas ću si otvoriti bocu dobrog vina'. Dativ se može pojaviti uz glagole koji zahtijevaju akuzativni objekt, npr. *kaufen*, *aussuchen*,

Kod poteškoća pri razlikovanju oko dativa neotuđivosti ili dativa nošenja (*Trägerdativ*; pripadnost, vlasništvo, nošenje odjeće) Schmid (2006: 955) predlaže da se odnos posvojnosti ograniči na odnos s obzirom na dijelove tijela te nošenje odjeće. Pokušaji da ih se općenito proširi na fizički kontakt između subjekta i objekta neotuđivosti moraju uzeti u obzir i društvene odnose (majka – dijete npr.), vozila, nastambe, puteve, „pribor“ različitih vrste. Po njegovom mišljenju, jednoznačna definicija i ograničenje *Pertinenzdativa* nije više moguća. Ponekad se umjesto neotuđivog dativa koristi odgovarajuća posvojna zamjenica ili genitivni atribut. Ova zamjena je moguća bez denotativne promjene značenja, što je važno obilježje ograničenja *Pertinenzdativa* od ostalih slobodnih dativa. Smatra se da u ovim slučajevima upotreba dativa jače naglašava osobu kao cjelinu. Radovi s opsežnim korpusom pokazuju pak, kako autori često koriste obje konstrukcije kao sinonime, često i jednu pored druge. Tako Schmid (2006: 956) navodi slučajeve koji ne dozvoljavaju genitivni atribut i posvojnu zamjenicu, npr. *dachte Georg, dem der Schweiß ausbrach* ‘mislio je Georg, kojem je izbio znoj’. Odnos posvojnosti se često dvostruko markira, s dativom i konkurentnim oblikom u istoj rečenici (*Georg, dem sein Schweiß ausbrach* ‘Georg kojem je izbio znoj’). Dativ i posvojna zamjenica odnosno genitiv su kumulativni, odnos posvojnosti pretpostavlja da se realizira najmanje jedan od mogućih načina izražavanja. Dativ se neotuđivosti, dakle, može zamijeniti, a u situacijama kada se odnos posvojnosti logičko-semantički pokazuje u leksemu za dio tijela, može se i ispustiti (*Der Schweiß brach (ihm) aus* ‘Znoj (mu) je izbio’). Odnos posjeda može postojati i kada je dativ neživo: *wischte dem Spiegel ein paar getrocknete Spritzer weg* ‘obrisao ogledalu nekoliko osušenih kapljica’, ali se ne radi o posvojnome dativu, jer ni dio tijela ni leksem dijela odjeće ne stvara odgovarajući odnos.

nehmen, (mit)bringen ‘kupiti, izabrati, uzeti (po)nijeti’, a tada se može zamijeniti sa *für mich* ‘za mene’. S druge strane, uz glagole *putzen (Zähne, Nase)* ‘čistiti (zube, nos)’ i *waschen (die Hände, die Haare, das Gesicht)* ‘prati (ruke, kosu, lice)’ ova zamjena nije moguća (kako pokazuju sljedeći primjeri iz književnih djela uvršteni u rječnik DWDS - Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache): *Schnell putze ich mir die Zähne und wasche mir das Gesicht*. ‘Brzo si čistim zube i perem si lice’; *Freitag schnupperte neugierig an den Blumen, dann rieb er seine feuchte, blütenbestäubte Hundeschauze an meinem Hosenbein ab; ich putzte mir gerührt die Nase*. ‘Petko je radoznalo njuškao cvijeće, zatim je obrisao svoju vlažnu pseću njušku prekrivenu cvjetnim peludom o moju nogavicu; dirnut sam si obrisao nos’. *Ich mußte den Knoten lösen, trug den Dreck zum Mülleimer und wusch mir die Hände* ‘Morao sam odvezati čvor, odnio smeće u kantu za smeće i oprao si ruke’.

5. Zaključak

Osobna je sfera pojam koji pokušava izraziti kakva je percepcija osobe u jeziku i društvu. Ona ovisi o percepciji osobe u pojedinom društvu i vremenu, ali isto tako i o jezičnim mogućnostima za njezino izražavanje. Veliku ulogu u tome ima kategorija osobe koja je u većoj ili manjoj mjeri sadržana u pojedinom jeziku.

Postoje jezici u kojima je zbog ograničene uporabe zamjenice u dativu relativno lako odrediti osobnu sferu (npr. francuski) dok je to kod jezika sa širokom uporabom dativa puno teže (npr. hrvatski, odnosno njemački). Ipak, usmjerimo li pozornost isključivo na osobu kao središte jezika, neotuđivosti i osobne sfere, možemo doći do nešto jasnije granice između neotuđivoga i otuđivoga. Mi smo tu granicu pokušali pojasniti na primjerima koji uključuju psovke i zakletve u hrvatskom jeziku čiji je primarni cilj djelovati na pojmove iz nečije osobne sfere. U njemačkome se jeziku ovi primjeri, pored rodbinskih veza i dijelova tijela odnose i na odjeću i vozila u vlasništvu. Pri tome, jedan od kriterija razlikovanja neotuđivoga je zamjena posvojnoga dativa posvojnomo zamjenicom (*mein*). Ono što nije neotuđivo, može se zamijeniti oblicima za tzv. *Dativus commodi* (npr. *für mich* / za mene).

Iako Matasović (2002: 156) i Schmid (2006: 955) dolaze do istog zaključka, a to je da ne postoji jasna granica / kriterij, držimo da možemo pomoću određenih jezičnih konstrukcija te implikacije osobe u tim konstrukcijama doći do razgraničenja između otuđivog i neotuđivog, odnosno ne-osobnog i osobnog. Tu prvenstveno mislimo na dativ neotuđivosti, tradicionalno zvan posvojni dativ.

Tako smo, vjerujemo, pokazali da je osobna sfera primarno vezana uz osobu i njezinu percepciju u društvu, a ne isključivo uz neotuđive pojmove, ali isto tako željeli smo pokazati kako se određene konstrukcije prvenstveno upotrebljavaju pri izražavanju neotuđivoga, a da su tek naknadno primjenjive i s otuđivim.

U hrvatskom jeziku uz „logične“ neotuđive pojmove kao što su dijelovi tijela, obitelj, u osobnu sferu spadaju i pojmovi iz područja duhovnoga što smo prikazali na primjerima psovki i zakletvi. U njemačkom jeziku to su dijelovi tijela i odjeće te vozila koji se nedvosmisleno mogu dovesti u vezu s posjedovateljem te drugi pojmovi koji u određenoj situaciji „postaju“ dio osobne sfere.

Literatura

- Bally, Charles. 1926. L'expression des idées de sphère personnelle et de solidarité dans les langues indo-européennes. *Festschrift Louis Gauchat*, 68–78. Aarau: Sauerlander, Verlag von H.R.
- Béal, Christine; Chappell, Hilary. 1996. The expression of concepts of the personal domain and indivisibility in Indo-European languages. U Chappell, Hilary; McGregor, William, ur. *The Grammar of inalienability*, 31–61. Berlin: Mouton de Gruyter (prijevod članka Charles Bally, "L'expression des idées de sphère personnelle et de solidarité dans les langues indo-européennes").
- Chamoreau, Claudine. 1996. Les possessions «aliénables» et «inaliénables». L'exemple de phurhépecha. *Faits de langues* 7. 71–80.
- Chauvier, Stéphane. 2003. *Qu'est-ce qu'une personne?*. Paris: VRIN.
- Creissels, Denis. 1979. *Unités et catégories grammaticales*. Grenoble: Publications de l'université des langues et lettres de Grenoble.
- Ćosić, Vjekoslav. 2005. La personne grammaticale et la personne humaine dans la langue et dans le discours. U Le Calvé Ivičević, Evaine (ur.), *Actes du 3e colloque sur les études françaises en Croatie*, 37–52. Zagreb: ArTresor.
- Duden. 2009. *Grammatik der deutschen Sprache*. 8. Auflage, Mannheim: Dudenverlag.
- DWDS – *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*. <https://www.dwds.de/>.
- Eisenberg, Peter. 2013. *Der Satz. Grundriss der deutschen Grammatik*, Band 2. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Frleta, Tomislav. 2008. *Neotuđivost i implikacija osobe i lica*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Frleta, Tomislav. 2010. Uporaba i značenje nenaglašenog dativa povratne zamjenice u hrvatskom jeziku. *Jezik* 57(1). 1–13.
- Frleta, Tomislav. 2014. Un essai sur la personne en diachronie: comment la perte de la flexion verbale change le point de vue sur la personne. *Vestnik za tuje jezike* 6(1). 9–30.
- Gallmann, Peter. 1992. Dativanhebung? *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik (GAGL)* 35. 92–122.
- Götze, Lutz; Hess-Lüttich, Ernest W.B. 2005. *Grammatik der deutschen Sprache*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Institut.
- Guéron, Jacqueline. 1983. L'emploi 'possessif' de l'article défini en français. *Langue française* 58. 23–35.
- Hanon, Susanne. 1988. Qui a quoi? Réflexions sur la possession inaliénable et le verbe avoir en français. *Revue romane* 23(2). 161–177.
- Heine, Bernd. 1997. *Possession: Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hentschel, Elke, Vogel, Petra M. (ur.). 2009. *Deutsche Morphologie*. Berlin: Walter de

Gruyter.

- Herslund, Michael. 1977. L'expression de la „possession inaliénable“ en ancien français. U Carlsson, Lennart (ur.), *Actes du 6e Congrès des Romanistes Scandinaves*, Uppsala 11 – 15 août 1975, *Studia Romanica Upsaliensia* 18, 125–134. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Herslund, Michael. 1980. *Problèmes de syntaxe de l'ancien français. Compléments datifs et génitifs* (Revue romane numero spécial 21). København: Akademisk Forlag.
- Hudeček, Lana. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Jacquino, Bernard. 1981. La notion de possession inaliénable et les langues classiques. *L'information grammaticale* 10. 12–16.
- Kliffer, Michael. 1996. Commonalities of French and Mandarin inalienable possession. *Language sciences* 18(1–2). 53–69.
- Kučanda, Dubravko. 1996. What is the dative of possession? *Suvremena lingvistika* 41–42. 319–332.
- Kuna, Branko. 2002. *Atributni genitiv u hrvatskome standardnom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Kuna, Branko. 2012. *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera.
- Lamiroy, Béatrice; Delbecq, Nicole. 1998. The possessive dative in Romance and Germanic languages. U Van Langendonck, Willy; Van Belle, William (ur.), *The dative*, vol 2: *Theoretical and contrastive studies*, 29–74. Amsterdam: John Benjamins.
- Lévy-Bruhl, Lucien. 1916. L'expression de la possession dans les langues mélanésiennes. *Mémoires de la société linguistique de Paris* 19(2). 96–104.
- Matasović, Ranko. 2000. The possessive and adjective phrases in Croatian. *Suvremena lingvistika* 49–50. 99–109.
- Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. 2002. Otudiva i neotudiva posvojnost u hrvatskome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28. 151–160.
- Mellado Blanco, Carmen. 2012. Zur syntaktisch-semantischen Charakterisierung des Per-tinenzdativs im Deutschen und Spanischen. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 22. 3–39.
- Mićanović, Krešimir. 1999. *Posvojnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Neobjavljeni magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Mićanović, Krešimir. 2000. Posvojni pridjevi i izražavanje posvojnosti. *Suvremena lingvistika* 49–50. 111–123.
- Mićanović, Krešimir. 2001a. O upotrebi posvojnih zamjenica. *Dometi* 1–4. 23–26.
- Mićanović, Krešimir. 2001b. Posvojnost. *Suvremena lingvistika* 27, 51–52. 173–190.

- Mršić, Tihana. 2002. Ostvarenja dubinske reference posvojnosti/pripadnosti u površinskoj strukturi hrvatskog i francuskog jezika. *Filologija* 35. 85–94.
- Rocchetti, Alvaro. 1987. Théorie de l'article en vue d'une étude contrastive italien/français. *Chroniques italiennes* 11–12. 105–151.
- Schmid, Josef. 1988. *Untersuchungen zum sogenannten freien Dativ in der Gegenwartssprache und auf Vorstufen des heutigen Deutsch*. Berlin: Peter Lang.
- Schmid, Josef. 2006. Die „freien“ Dative. U Ágel, Vilmos et al. (ur.), *Dependenz und Valenz. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, svezak 2, 951–964. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Spanoghe, Anne-Marie. 1995. *La syntaxe de l'appartenance inaliénable en français, en espagnol e ten portugais*. Frankfurt: Peter Lang.
- Šarić, Ljiljana. 2002. On the semantics of the “dative of possession” in the Slavic languages: an analysis on the basis of Russian, Polish, Croatian, Serbian and Slovenian examples. *Glossos* 3. 1–22.
- Timoc-Bardy, Romana. 1996. Appartenance implicite vs. appartenance explicite en roumain. *Faits de langues* 7. 241–250.

Primarna literatura

- Jarry, Alfred. 1991. *Kralj Ubu* (s francuskog preveo Mislav Hudoletnjak). Zagreb: Teatar itd.
- Shakespeare, William. 1996. *Hamlet* (s engleskog preveo Josip Torbarina). Zagreb: Sysprint.

Adresa autora:

Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV/2, Zadar
E-mail: tfrleta@unizd.hr; apintari@unizd.hr

ON PERSONAL DOMAIN IN THE CROATIAN AND GERMAN LANGUAGE

Relying on Bally's approach, this paper discusses the term *personal domain* (*osobna sfera*). The goal is to establish which factors are involved in deciding what belongs to this domain. *Personal domain* is part of a broader language phenomenon known as *inalienability*, and involves concepts most closely related to a person. Different languages have developed different personal domains, which reflects different perceptions of the person in their respective societies, and depends on the extent to which the category of person is preserved in their language inventories. This paper addresses differences between Croatian and German

in the domain of alienability and inalienability, i.e. the personal and the non-personal, when these are expressed by what grammars traditionally refer to as the dative of possession.

Key words: personal domain; inalienability; French; Croatian; German.